

УДК 37.091.4:17.023.34

Щастя та його пошуки у морально-етичній філософії Г. С. Сковороди

Світлана Лавренко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Кожен із нас, принаймні раз у житті, ставив собі питання: «Що таке щастя?». І кожен із нас по-різному відповідав. Прагнення до щастя складає мету її життя. Хтось вбачає його в любові, сім'ї, дітях, хтось — у праці, в яку він вкладає свою душу, ще інший — у владі, достатку. Для кожної людини воно своє, неповторне. А, може, в тому щастя, щоб прагнути до нього, шукати його? Це питання є одним із стрижневих у філософії Григорія Савича Сковороди.

Поняття «щастя» досліджувалося цілою плеядою науковців, серед яких Д. Багалій, Н. Іванова, Г. Ільїн, Н. Кабусь, Н. Кавалерова, М. Кашуба, П. Кононенко, О. Мишанич, С. Новосад, І. Пільчук, О. Попова, Л. Ушкалов, Д. Чижевський, В. Шевчук, Л. Штефан, М. Яворський та ін.

Мета статті — аналіз поняття «щастя» у контексті морально-етичної філософії Г. С. Сковороди.

У філософії Г. С. Сковороди категорія щастя займала провідне місце. Але на відміну від інших мислителів, які тільки розмірковували про те, що ж таке щастя, Григорій Сковорода у своїх творах давав практичні поради, як його досягнути.

Г. С. Сковорода вважав, що кожна людина має право на земне щастя. У чому ж, на думку мислителя, полягає воно і який шлях до нього?

У трактаті «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя» філософ висловлює

думку, що щастя — у пізнанні себе [3]. Щоб стати щасливим, не треба багатства, не треба влади, почестей, чинів: бути щасливим — це знайти самого себе. Людина повинна пізнати себе, свою духовну сутність: свої уподобання, здібності, нахили до певного виду діяльності. Знаючи свої нахили, можна визначити своє місце в суспільстві. Праця за природними нахилами приносить людині задоволення, радість. Така праця сама стає красою, бо дає насолоду не стільки своїми результатами, скільки самим процесом, і це робить людину прекрасною. У творі «Кільце. Дружня розмова про душевний світ» автор говорить про значення спорідненої праці в житті людини, в досягненні людського щастя [3]. Г. С. Сковорода стверджує, що біда не в тому, що важко віднайти дорогу до щастя, а в тому, що ніхто не хоче шукати і йти своїм шляхом. Філософ розумів життя як нескінченний пошук істини.

Кожна людина, яка створює матеріальні та духовні цінності, має право на щастя. В цьому Г. С. Сковорода був переконаний і стверджував це своїми творами. Він писав, що заради щастя не потрібно далеко їхати, колінкувати перед сильними світу, бо воно завжди і всюди з людиною. Його тільки треба пізнати. Про це йдеться у філософському творі «Вхідні двері до християнської доброчинності» [3].

Григорій Савич упевнений, що щастя — це внутрішнє джерело спокою:

воно — в наших серцях, у любові до природи, до рідного краю. А щоб стати щасливим, необхідно викорчувати скупість, розкіш, честолюбство, духовні злидні. Потрібно дбати про свою душу, адже тільки здорова душа є основою щасливого буття на землі.

Філософ вважав, що воля дана кожній людині як незаперечне природне право. Метою і сенсом людського існування він вбачав у досягненні нею свободи всупереч низки соціальних, економічних, політичних причин. Тільки тоді людина зможе бути воістину щаслива.

Щоб досягти загальної суспільної волі, люди мають приділяти особливу увагу своєму духовному та культурному просвітленню. Адже тільки знання, всебічний розвиток може зробити людину не просто сильною, щасливою особистістю, а такою ж індивідуальністю.

Г. С. Сковорода заперечує думку більшості людей про те, що щастя полягає у здоров'ї чи в багатстві, адже є випадки, коли людина здорова, але при цьому нещасна, а є й протилежні, коли вона нездорова, проте щаслива. Те ж саме можна сказати й про багатство. «До яких тільки пороків не призводить здоров'я з багатством! Цілі республіки пропали через те. Чому ж ти багатства бажаш, як щастя? Щастя нещасливим не робить... Багатьох людей багатство пожерло, наче повинь всесвітнього потопу... Боже милосердя осипало б тебе багатством, коли б воно було тобі потрібне» [2, с. 138].

Щастя може мати кожна людина, бо «...воно скрізь і завжди з нами: як риба у воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих» [2, с. 141], тобто щастя притаманне всім людям без винятку від народження. Г. С. Сковорода наводить яскравий образ «фонтану рівної нерівності» — де вода водограю, як Божа благодать, наповнює посуд різної величини й конфігурації, даючи кожному води достатньо, аби заповнитись ущерть. Кожна окрема людина при цьому порівнюється з якоюсь із цих посудин, які заповнюються водою, аж доки не стають повними. Щастя

залежить не від якихось зовнішніх факторів чи певних здібностей, закладених в людині від народження. Талановита людина, яка або живе без Бога, або не розвиває своїх здібностей (за Біблією — «закопує свій талант у землю»), не може стати по-справжньому щасливою.

За даними природою індивідуальними можливостями люди неоднакові, нерівні. Але кожен має можливість максимально розвинути свої здібності у близькій своїй натурі сфері діяльності. Тому філософ і висунув парадоксальну ідею «нерівної рівності», яка фіксує ідею рівності людей щодо власної природи й нерівність обсягу індивідуальних можливостей однієї людини порівняно з іншою.

У щасливої людини «розкривається серце», з'являється потреба любити не тільки себе. З'являється і потреба творити, а разом з творчістю та любов'ю до інших розвивається інтуїція цієї людини.

Лексема «інтуїція» бере початок від лат. «intuitus» (лат. «in-tueor» — «пильно, уважно дивитися») [1, с. 420]. Тільки перебуваючи вже на цьому рівні свідомості людина стає спроможною досягти істинного щастя. Цей рівень характерний для високодуховної людини, яка вже тривалий час займається творчо-духовною діяльністю в ім'я покращення життя, прислухаючись при цьому до голосу совісті, який є нічим іншим, як голосом Бога в ній. Розум та серце такої людини діють в гармонійній єдності: «Думка або серце — це дух, володар тіла, господар дому. Ось справжня людина!» [5, с. 165].

Але головну роль виконує все ж таки серце. Не випадково в багатьох релігіях так багато говориться про серце. Так і Г. С. Сковорода у своїх творах часто говорить про серце, «невидиму природу» психічного життя людини. Як казав Г. С. Сковорода, «людина дивиться на лице, а Бог зрить на серце» [2, с. 98], «без ядра горіх ніщо, так само, як і людина без серця» [5, с. 165].

Через інтуїцію й серце — посередника між світом матеріальним і духовним, — людина стає «свідомістю над часом», тобто торкається вічності, виконуючи своє де-

міургічне призначення й одержуючи від цього щастя. Г. С. Сковорода зізнавався: «Якщо зустрічаюся з людиною, яка чимось захоплюється, я ледве не торкаюся головою зірок» [5, с. 165]. Філософ також наголошував: «Царство Боже всередині нас. Щастя в серці, серце в любові, любов же — в законі вічного» [2, с. 76].

До певної міри подібну семантику можна побачити і в лексемі «щастя» — «те, що гармонійно складається з частин»: порівняймо її з рос. «счастье», тобто «со-частие». Подібний взаємозв'язок цілого й частин можна побачити в багатьох лексемах. Наприклад, «система» (грец. *syst ma* — «складене з частин»), «синтез» (лат. *synthesis* — «складання, поєднання»), «комплекс» (лат. *complexus* — «зв'язок»), «композиція» (лат. *compositio* — «складаю») та ін [4, 6].

Як зазначав видатний філософ, «Думка — це керівник і шлях людини» [5, с. 165]. Людина сама повинна бути творцем свого щастя й долі, адже можна побудувати таку ієрархію: думка — вчинок — звичка — характер — доля. Лексеми «доля», рос. «участь» і «удел», дав. рос. «часть» («доля, судьба»), як і «щастя», вказують на те, що поняття, які за ними стоять, складаються з частин. Щоб змінити велике, тобто, долю, треба починати з найменшого — відповідних думок та вчинків.

Правильне поєднання компонентів у ціле й може зробити людину щасливою. А для цього треба зуміти «злити свою волю з волею Божою» [2, с. 9], стати гармонійною дієвою складовою Всесвіту, подолавши крок за кроком усі спокуси, які нам готує Ворог роду людського. Адже не випадково лексема «спокуса» має один корінь з російськими лексемами «кусок — кусать» і «кушать», які деякі мовознавці пов'язують із лексемою «частина»: Бог прагне нас зробити цілісними й щасливими, а Диявол прагне протилежного — порушувати цю цілісність [2].

Мандрівний філософ розробив концепцію «сродної праці», згідно до якої кожна людина мала займатися тим видом праці,

до якого вона має хист, талант. Тоді вона могла відчувати себе щасливою. Адже в такій спосіб вона займатиметься справою «душі» і зможе принести ще більше користі суспільству.

Таку ідею висвітлено в його байках «Бджола та Шершень», «Дві Курки», «Орел і Сорока», «Зозуля та Дрізд» і в багатьох інших [3]. Г. С. Сковорода наголошував, що робота — джерело радості. У цих же творах він закликав людей до того, щоб вони жили в гармонії, у доброті, поважали один одного. Він був упевнений, що тільки ті, хто має совість, як чистий кришталь, має шанс бути дійсно щасливим.

Часто ідея щастя перекликала із соціальними реаліями того часу. Так, в оді «Похвала бідності» Г. С. Сковорода говорить, що щастя не в розкоші, грошах, безкінечних балах. Щастя — у простих речах, і звичайний селянин, як ніхто, може відчувати його сповна.

На сьогодні ми спостерігаємо духовну кризу, оскільки люди керуються споживацькими цінностями, технологізація та інформатизація, у свою чергу, теж вносять свої суттєві корективи як щодо сутності самої людини, так і способу її діяльності. Тому «сродна» праця виконує досить важливу й конструктивну функцію щодо пошуку людиною сутності власного існування, оскільки орієнтує людину на ціннісно-смісловий зміст культури. Це спонукає людину до прагнення самореалізації, активності, смисложиттєвого самовизначення та творчого підходу щодо своєї діяльності. Для характеристики сучасної людини використовуються різні терміни, зокрема такі, як «людський фактор техносу», «людина світу», «глобальна людина», «постіндустріальна людина», де підкреслюється вплив на формування особистості розвитку інформаційних, технологічних засобів, а також розгортання глобалізаційних процесів, де людина не зважає на розвиток свого внутрішнього світу. Тому знання та розуміння сутності «сродної праці» дозволяє віднайти в собі сили звернутися до власної природи, до взаємозв'язку людини

і природи, здійснити самопізнання, а не перетворюватись на технос.

Якщо людина займається сродною працею, спосіб її життя набуває гармонійності. Вона усвідомлює свою значущість, внутрішньо впевнена в тому, що виповнює Божий намір щодо неї, сміливо дивиться у майбутнє. Вона відчуває свою єдність з іншими і прагне зробити якомога більше добра для людей і світу загалом. Люди, котрі пізнали себе, тобто свої природні здібності, даровані кожній людині Богом, здатні розбудувати щасливе життя цілого суспільства. У цьому суспільстві головною метою освіти має бути розвиток і зміцнення творчих духовних сил людини. Освіта повинна бути, як вважав Григорій Савич, доступною для всіх, а її методи сприяти самопізнанню та моральному вдосконаленню. Через людей, діяльність яких є «сродною», а отже, щасливих, суспільне життя очищується від усіх тих вад, про які писав філософ у багатьох своїх творах. Особистість, яка не погоджується зі звичаями такого аморального міста, перебуває у постійному неспокої, боячись втратити моральні чесноти (чисту совість) та й сам розум. Навпаки в ідеальному (моральному) місті, образ якого є традиційним для європейської соціально-етичної думки, починаючи від Арістотеля, навчання і виховання, будь-яка діяльність людини, побудована на засадах сродності, веде до гармонії особистого і громадського, отже, до щастя.

Отже, філософські погляди Г. С. Сковороди, є не лише самобутніми та оригінальними, а й повчальними для людей сучасних. На думку філософа, щастя не залежить від зовнішніх змін людського

буття, його не потрібно шукати ніде. Щоб бути щасливою, людина повинна жити в гармонії зі своїм внутрішнім світом.

Проблема щастя для Г. С. Сковороди була не абстрактною істиною, а питанням всього життя. Г. С. Сковорода дійшов висновку, що щастя потрібно шукати у нас самих. Усякий мусить пізнати свою натуру, свої нахили. Щастя можна знайти, але тільки будуючи життя на вічному, а не на тлінному. Проблема може критись в тому, що, знайшовши своє щастя в житті, людина не зможе ним скористатися, бо не вистачить їй розуміння того, що вона його знайшла.

Література

1. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. Москва, 2003. 846 с.
2. *Сковорода Г. С.* Розмова про істинне щастя ; пер. укр. мовою, прим. В.О.Шевчука. Харків : Прапор, 2002. 280 с.
3. *Сковорода Григорій.* Повне зібрання творів : у 2-х т. Київ, 1973. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov1.htm>
4. *Словарь иностранных слов: актуальная лексика, толкования, этимология / Н. Н. Андреева, Н. С. Арапова и др.* Москва : Цитадель, 1997. 320 с.
5. *Стадниченко В., Шудря М.* Наш перворозум Григорій Сковорода на портреті і в житті. Київ : Спалах, 2004. 178 с.
6. *Цыганенко Г. П.* Этимологический словарь русского языка: Более 5000 слов. 2-е изд., перераб. и доп. Київ : Рад. шк., 1989. 511 с.

25.09.2019